

ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 24ΗΣ ΜΑΡΤΙΟΥ 1998

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΑΓΑΠΗΤΟΥ Γ. ΤΣΟΠΑΝΑΚΗ

ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΟΡΤΑΣΜΟ ΤΗΣ 25ΗΣ ΜΑΡΤΙΟΥ 1821

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΙ ΤΟΝ
ΚΟΣΜΟ: α) ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΣ - β) ΕΓΓΡΑΜΜΑΤΟΣΥΝΗ

ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ Κ. ΑΓΑΠΗΤΟΥ Γ. ΤΣΟΠΑΝΑΚΗ

Κύριε Πρόεδρε τῆς Δημοκρατίας,

Στις 8 Ίανουαρίου τοῦ 1998, με τὴν ἀνάληψη τῶν καθηκόντων μου ὡς Προέδρου τῆς Ἀκαδημίας, προσπάθησα νὰ δείξω ὅτι ὁ ἀποικισμὸς ἀποτελεῖ ἓνα μεγάλο στοιχεῖο προσφορᾶς τοῦ ἑλληνισμοῦ στὴν Εὐρώπη καὶ τὸν Κόσμο, ἡ ὁποία προσφορά δὲν ἔχω τὴν ἐντύπωση ὅτι ἐκτιμᾶται ὅσο πρέπει οὔτε ἀπὸ ἐμᾶς τοὺς ἴδιους οὔτε ἀπὸ τοὺς ξένους, με ἀποτέλεσμα νὰ δοκιμάζουμε ποικίλες ἀπογοητεύσεις, σὲ πολλές καὶ κρίσιμες περιπτώσεις τοῦ ἔθνικοῦ μας βίου.

Μεγάλα παραδείγματα θεωρῶ τὴν κατάκτηση τῆς Κωνσταντινούπολης ἀπὸ τοὺς δυτικούς Σταυροφόρους, στὰ 1204, οἱ ὁποῖοι ἰσχυρίζονταν ὅτι πῆγαιναν νὰ ἀπελευθερώσουν τοὺς Ἀγίους Τόπους· τὴν ἄρνηση βοήθειας πρὸς τὸ βυζαντινὸ ἑλληνικὸ κράτος, ἐπίσης ἀπὸ τοὺς δυτικούς Εὐρωπαίους, στὰ 1453, ποὺ κατέληξε στὴν πολυαίωνη καὶ σκληρὴ ὑποδούλωση στοὺς Τούρκους, με ἀποτέλεσμα ἡ Ὁθωμανικὴ αὐτοκρατορία νὰ ἐδραιωθῆ ἀπὸ τότε σὲ ὅλην τὴν ἕκταση τοῦ ἑλληνισμοῦ, καὶ ἀπὸ τὸν Περσικὸ κόλπο ἕως τὶς Ἄλπεις καὶ τὴν Βουδαπέστη καὶ τὴν Βιέννη, με τὸν Δούναβη ὡς βόρειο σύνορό της. Ἐχθρικὴ ἦταν ἐπίσης ἡ στάση τῶν Εὐρωπαϊκῶν κρατῶν πρὸς τὴν ἑλληνικὴ ἐπανάσταση τοῦ 1821, παρὰ τὴν εὐνοϊκὴ διάθεση τῶν λαῶν τους καὶ τῶν μορφωμένων ἀνθρώπων, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἔσπευσαν καὶ νὰ συμμετάσχουν στὸν ἀγῶνα

καὶ νὰ βοηθήσουν συχνὰ μὲ χρήματα, μὲ θυσία ἀκόμη καὶ τῆς ἴδιας τῆς ζωῆς τους.

Καὶ ὕστερα ὅμως ἀπὸ τοὺς πιὸ κοντινοὺς σ' ἐμᾶς μεγάλους παγκόσμιους πολέμους τοῦ 1914-18 καὶ 1939-1945, μολονότι βρεθήκαμε στὸ πλευρὸ τῶν νικητῶν εὐρωπαϊῶν συμμάχων μας, συναντήσαμε μόνιμα τὴν ἀδιαφορία ἢ ἐχθρότητά τους, ποὺ ὀδήγησαν σὲ ἐθνικὲς περιπέτειες καὶ καταστροφές: στὰ 1922, καθὼς ἐπίσης στὴν ἐμφύλια σύρραξη τοῦ 1943-49, ὅποτε, παρὰ τὶς ἀνεπανόρθωτες ἀνθρώπινες θυσίες καὶ τὶς μεγάλες καταστροφές ἐθνικοῦ πλούτου καὶ ἀτομικῶν ὑλικῶν περιουσιακῶν στοιχείων σὲ πόλεις καὶ χωριά, δὲν μᾶς ἐδόθηκε κομμιά, ἢ μόνον ἐλάχιστη. ἐπανόρθωση.

Θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι ἡ Ἑλλάδα, ἴσως καὶ οἱ Ἕλληνες, δὲν ἀξιζομε τόσο τὴν συμπάθεια καὶ τὴν συμπαράσταση, ὅσο οἱ ἴδιοι νομίζομε ὅτι ἀξιζομε, ὅταν κανένας δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς ἐξηγήσει, γιατί δημιουργήθηκε ὁ ἐμφύλιος πόλεμος καὶ γιατί ἔπρεπε νὰ συμβῆ ἡ τραγωδία τῆς Κύπρου, ἢ ὁποία, ἀπὸ ἀγῶνας γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ πολυτάλαντου νησιοῦ, κατέληξε στὴν τραγωδία τῆς ἀνενόχλητης τουρκικῆς κατοχῆς καὶ τὴν ὀμηρεία ὀλόκληρης τῆς Ἑλλάδας στοὺς Τούρκους.

Ἡ πρόθεσή μου, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀπαισιόδοξη αὐτὴ ἐπισήμανση εἶναι, νὰ ὑπογραμμίσω τὴν μεγάλη συμβολὴ τοῦ διαχρονικοῦ ἑλληνισμοῦ στὴν ἀφύπνιση τῶν λαῶν τῆς ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης ἀπὸ τὸν προϊστορικὸ λήθαργο, στὸν ὁποῖο βρίσκονταν αὐτοὶ πρὶν ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τῶν Φοινίκων καὶ τῶν Ἑλλήνων, καὶ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ ἐμπορίου στὴν περιοχὴ τῆς Μεσογείου, χάρις σ' αὐτούς. Ἡ διαίσθηση καὶ ἡ ἐμπειρία τῶν Ἑλλήνων γιὰ τὴν σημασία τῆς θάλασσας καὶ τῆς ναυτιλίας ὡς βασικῶν παραγόντων στὴν εἰρηνικὴ κυρίως ἐπικοινωνία, χάρις στὸ ἐμπόριο, καὶ γιὰ τὴν δημιουργία μεγαλύτερου πλούτου ἀπὸ αὐτὸν ποὺ πρόσφεραν ἕως τότε ἡ γεωργία καὶ ἡ κτηνοτροφία, ἐπέτρεψε σ' αὐτούς, καὶ στοὺς Ἕλληνες ἰδιαιτέρως, νὰ κατανοήσουν γρήγορα τὴν τεράστια σημασία ποὺ εἶχαν, τόσο ἡ ἀνακάλυψη τοῦ ἀλφαβήτου ἀπὸ τοὺς Φοίνικες, ὅσο καὶ ἡ συμπλήρωση καὶ τελειοποίησή του ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες, μὲ τὴν προσθήκη τῶν φωνηέντων,

μακρῶν, βραχέων καὶ δίχρονων, καὶ ἡ χρησιμοποίησή του ὡς πολύτιμοι πρακτικοῦ ἐργαλείου γιὰ τὴν προαγωγή τῶν ἀνθρώπινων ἱκανοτήτων. Ἡ ἐπιτυχία αὐτὴ ἔγινε χάρη στὴν ἀποτύπωση τοῦ ἀνθρώπινου λόγου μὲ τὴν γραφὴ, καὶ τὴν μετάδοσή του καὶ στοὺς ἄλλους, μὲ εὐεργετικὰ ἀποτελέσματα καὶ γιὰ τὰ δυὸ μέρη. Καὶ ἡ πρόοδος αὐτὴ στηρίζεται στὴν ἀκριβέστερη μελέτη καὶ γνώση τῆς γλώσσας.

Ἄξιζοι ὅμως τὸν κόπο νὰ μὴν ξεχνοῦμε ποτὲ τὴν μεγάλη ρήση τοῦ Περικλῆ, μέγα τὸ τῆς θαλάσσης κράτος, ἐκεῖ πού θέλει νὰ ἐξηγήσῃ στοὺς Ἀθηναίους, γιατί εἶναι ἀνώτεροι ἀπὸ τοὺς Σπαρτιάτες, καὶ γιατί θὰ τοὺς νικήσουν. Στὸ σημεῖο αὐτό, τονίζει στοὺς Ἀθηναίους ὅτι ἡ δύναμη, ἡ ὑπεροχὴ δηλ., τῆς θάλασσας εἶναι μεγάλη (Θουκ. 1, 143).

Θὰ ἐπιχειρήσω ἐδῶ νὰ δείξω ὅτι ὁ ἑλληνικὸς ἀποικισμὸς ἀποτελοῦσε ἓνα πολύτιμο στοιχεῖο τῆς ἑλληνικῆς προσφορᾶς, γιατί ἦταν εἰρηνικὸς καὶ ἐμπορικὸς, συνέβαλλε στὴν ἀνθρώπινη ἐπικοινωνία καὶ τὴν δημιουργία πόλεων, πού πρόσφεραν στοὺς ἀνθρώπους εὐκολότερη ζωὴ, ἐνῶ ἡ διάδοση τῆς γραφῆς καὶ ἡ καλλιέργεια τῆς παιδείας δημιουργοῦσε αὐτὸ πού ὀνομάζουμε «ἐ γ γ ρ α μ μ α τ ο σ ὺ ν η», δηλ. τὴν ἐξοικείωση μὲ τὴν χρῆση καὶ τὴν σημασία τοῦ γραπτοῦ Λόγου, καὶ τὴν καταγραφή τῶν ἀνθρώπινων διανοημάτων καὶ ἱκανοτήτων. Αὐτὸ ὅμως ἀποδείχθηκε ὡς τὸ μεγαλύτερο στοιχεῖο ὑπεροχῆς, τόσο τῶν ἀτομικῶν ἀνθρώπων ὡς προσώπων, ὅσο καὶ τῶν λαῶν ἢ ἐθνῶν μεταξύ τους: τὸ νὰ εἶναι δηλ. σὲ θέση νὰ ἀποκρυσταλλώνουν εὐκολα, καθαρὰ, πειστικά, τὰ διανοήματά τους καὶ νὰ τὰ συντηροῦν μὲ τὴν καταγραφή.

Ἔπενθυμίζουμε ἐδῶ ὅτι, ἐπειδὴ τὸ θέμα αὐτὸ δὲν ἦταν δυνατὸ, ἀπὸ ἔλλειψη χρόνου, νὰ τὸ πραγματευθοῦμε, μὲ τὴν διπλὴ του αὐτὴν μορφή, στὴν ὁμιλία τῆς ὀγδόης Ἰανουαρίου, τὸ περιορίσαμε μόνο στὸν ἀποικισμὸ, μὲ τὴν ὑπόσχεση ὅτι θὰ τὸ ὀλοκληρώναμε μὲ τὴν πρώτη εὐκαιρία καὶ αὐτὴ μᾶς προσφέρεται σήμερα, χάρη στὴν σύμπτωση τῆς αὐριανῆς ἐθνικῆς ἑορτῆς τῆς 25ης Μαρτίου.

Ἐλπίζουμε ὅτι αὐτὴ ἡ μέγιστη ἐθνικὴ ἐπέτειος τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821, ὅχι μόνο δὲν μειώνεται καθόλου, ἀν δὲν μνημονευθοῦν καὶ σήμερα

οί πολεμικὲς ἀρετὲς καὶ τὰ δίκαια ἐγκώμια ποὺ ἀκούονται συνήθως, ἀλλὰ ὅτι, ἀντιθέτως, θὰ ἀποκτήσῃ εὐρύτερες διαστάσεις ἂν προβληθοῦν μερικά, πολὺ σημαντικά, ἐπιτεύγματα τῆς πνευματικῆς προσφορᾶς τῶν Ἑλλήνων μέσα στοὺς αἰῶνες, ποὺ εἶναι καὶ αὐτὰ μεγάλου μεγέθους ἀνθρώπινα κατορθώματα, ποὺ δὲν τὰ ξέρουμε καλὰ καὶ δὲν τὰ προβάλλουμε ὅσο πρέπει.

Καὶ αὐτὰ εἶναι οἱ συνέπειες αὐτοῦ τοῦ ἀποικισμοῦ, χάρις στὴν ἐγγραμματοσύνη καὶ τὴν δημιουργία τῶν πλούσιων, τῶν ὀργανωμένων πόλεων, ποὺ καλλιεργοῦσαν τὴν ἑλληνικὴ παιδεία ἔξω ἀπὸ τὴν τότε Ἑλλάδα· πόλεων, ἀπὸ τὶς ὁποῖες οἱ περισσότερες ἐπιζοῦν ἀκόμα καὶ σήμερα, μεγαλύτερες, ὠραιότερες, πλουσιότερες καὶ σημαντικότερες ἀπὸ τότε ποὺ ιδρύθηκαν, καὶ δημιούργησαν ἀνθρώπους ὑψηλῆς πνευματικῆς στάθμης, τέτοιους ποὺ ἐξακολουθοῦν ἀκόμα καὶ σήμερα νὰ ἀποτελοῦν φαινόμενα παιδείας, ἐπιστήμης, καὶ φιλοσοφίας: Στὰ Ἄβδηρα καὶ τὴν Μαρόνεια τῆς Θράκης γεννήθηκαν καὶ ἔδρασαν οἱ ἀτομικοὶ ἐπιστήμονες Λεύκιππος καὶ Δημόκριτος καὶ ἓνας ἀπὸ τοὺς καλύτερους μελετητὲς τοῦ προφορικοῦ Λόγου, ὁ Πρωταγόρας· τὸ Βυζάντιο, ποὺ ἦταν ἀποικία τῶν Μεγαρέων, ἔγινε πρωτεύουσα τοῦ ἀνατολικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους καὶ κοιτίδα τοῦ Βυζαντινοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ· ἡ Φώκαια, ποὺ ἔστειλε ἀποίκους ἀπὸ τὴν Μικρὰ Ἀσία στὴν Κορσική, ὅπου ἴδρυσαν τὴν πόλη Ἀλᾶλῖα καί, στὴν νότια Γαλατία καὶ Λιγυρία, τὴν Ἀντίπολη, τὴν σημερινὴ Antibes, τὴν Μασσαλία καὶ τὸ Ἐμπορεῖον, τὸ σημερινὸ Ampurias, στὴν Ἰσπανία, καὶ ἔφθασαν καὶ ἔξω ἀπὸ τὸ Γιβραλτάρ, στὴν πόλη Ταρτησό. Ὁ Τάραντας, ἀποικία τῶν Σπαρτιατῶν καὶ ἄλλων στὴν νότια Ἰταλία, μὲ τὸν περίφημο Ἀρχύτα τὸν Ταραντῖνο, ὁ ὁποῖος ἦταν λαμπρὸς πολιτικὸς ἄνδρας καὶ μαθηματικὸς, ποὺ ἔλυσε τὸ πρόβλημα τοῦ διπλασιασμοῦ τοῦ κύβου, καὶ ἦταν φίλος τοῦ Πλάτωνα· οἱ Συρακοῦσες μὲ τὸν Ἀρχιμήδη καὶ μὲ τὴν δύναμή τους, ποὺ νίκησαν τὴν ἀθηναϊκὴ ὑπεροφία, ἡ Γέλα καὶ ὁ Ἀκράγαντας, στὴν νότια Σικελία, ἀποικίες τῆς Λίνδου ἀπὸ τὸ 770 π.Χ., μὲ τὸν Ἐμπεδοκλῆ· καὶ ὁ Κρότωνας στὴν Κάτω Ἰταλία, μὲ τὸν Πυθαγόρα, ποὺ πῆγε ἐκεῖ ἀπὸ τὴν Σάμο καὶ ἴδρυσε τὴν περίφημη Πυθαγορικὴ Σχολή· ὁ Ζήνων ἀπὸ τὴν

Ἐλέα τῆς δυτικῆς Ἰταλίας, ἰδρυτῆς τοῦ Ἐλεατισμοῦ, μαθητῆς καὶ φίλος τοῦ Ἐλεάτη, ἐπίσης, Παρμενίδη, πού ἦταν καὶ αὐτὸς σπουδαῖος φιλόσοφος.

Εἶναι ἀδύνατο νὰ μὴ θυμηθῆ κανεὶς ἐδῶ τὴν συγκινητικὴ ἱστορία τῆς Ποσειδωνίας, Ἑλληνικῆς ἀποικίας στὴν νότια Τυρρηνικὴ θάλασσα, πού οἱ κάτοικοί της, πού ἦταν Ἕλληνες καὶ ἀργότερα «ἐξ ε β α ρ β α ρ ὠ θ η σ α ν», ξέμαθαν δηλ. τὰ ἑλληνικά τους καὶ ἔγιναν Τυρρηνοὶ (Ἐτροῦσκοι, δηλ.), καὶ γιόρταζαν μόνον μιὰν ἑλληνικὴ γιορτῆ, «ἔ τ ι κ α ἰ ν ὦ ν», δηλ. ἀκόμη καὶ σήμερα, ὅπως λέει ὁ Ἀθήναιος στοὺς Δειπνοσοφιστές του (14, 632), στὴν ὁποία γιορτῆ μαζεύονταν ὅλοι, ἀναθυμοῦνταν τὰ παλιὰ ἦθη καὶ ἔθιμα καὶ λόγια, ἔκλαιγαν μὲ τὴν ψυχὴ τους καὶ διαλύονταν.

Ὑπενθυμίζουμε ἐπίσης τὴν Κύμη τῆς ἰταλικῆς Καμπανίας, ἡ ὁποία εἶναι ἀπὸ τὶς ἀρχαιότερες ἑλληνικὲς ἀποικίες, μὲ ξεκίνημα πιθανῶς ἀπὸ τὴν Κύμη τῆς Εὐβοίας — ἴσως καὶ ἀπὸ τὴν Μικρασιατικὴ —, ἡ ὁποία Κύμη ἰδρύθηκε σ' ἓνα βόρειο σημεῖο τοῦ κόλπου τῆς Καμπανίας, γύρω στὸ 770 π.Χ., πῆρε μαζὶ μὲ τὴν ἀποικία καὶ τὸ ἀλφάβητό της, τὸ ὁποῖο υἱοθετήθηκε ἀπὸ τοὺς Ἐτροῦσκους καὶ τοὺς Λατίνους. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως, ἂν, σύμφωνα μὲ τὴν μαρτυρία τοῦ Ἡροδότου (1,94) ὅτι οἱ Τυρρηνοὶ, δηλ. οἱ Ἐτροῦσκοι, πού ἦταν πρωτύτερα κάτοικοι τῆς Μικρασιατικῆς Λυδίας καὶ ἀναγκάσθησαν νὰ μεταναστεύσουν ἐξαιτίας παρατεταμένης πείνας, νὰ πῆραν μαζὶ τους καὶ τὸ ἀλφάβητό τους ἀπὸ τὴν Λυδία. Εἶναι ἐπίσης γνωστὸ ὅτι ἡ Κύμη τοῦ κόλπου τῆς Νεάπολης, ἔδρασε στὸν ἴδιο κόλπο τὴν Παρθενόπη, πού μετονομάσθηκε σὲ Νεάπολη καὶ εἶναι ἡ σημερινὴ ὠραία ἰταλικὴ πόλη.

Ὑπογραμμίζουμε λοιπὸν τὶς εὐνοϊκὲς αὐτὲς συνθῆκες, πού δημιουργοῦνται ἐκεῖ ὅπου στεριώνει καὶ ἀναπτύσσεται ὁ ἑλληνικὸς ἀποικισμὸς καὶ μεταδίδεται καὶ στοὺς ξένους λαούς, σὲ ἀντίθεση μὲ τοὺς Φοίνικες π.χ., πού ἦταν πάντοτε καλοὶ ἀποικιστὲς καὶ καλοὶ ἔμποροι, φαίνεται ὅμως ὅτι δὲν κατόρθωναν συχνὰ νὰ προσελκύουν τοὺς ντόπιους μὲ τοὺς ὁποίους ἔρχονταν σὲ ἐπαφῆ, ἐνῶ οἱ Ἕλληνες τὸ μποροῦσαν. Καὶ ἔχουμε γι' αὐτὸ δείγματα ἀπὸ τὶς ἀποικίες τῆς Κάτω Ἰταλίας καὶ Σικελίας, γιὰ τὶς ὁποῖες

κάτι θὰ ποῦμε ἀκόμη, παρακάτω. Δὲν ἀποκλείεται νὰ ἔπαιξε ρόλο ἡ ἀνάπτυξη τῆς ἀρχικῆς Ἑλλάδας, κυρίως τῆς Ἀθήνας καὶ τῆς Σπάρτης, μαζί μὲ τὴν ἀνέλπιστη ἀπώθηση τῶν Περσῶν ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους στὸν Μαραθῶνα καὶ ἀπὸ τοὺς περισσότερους Ἑλληνες στὴν Σαλαμίνα καὶ τὶς Πλαταιές. Καὶ φυσικὰ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ περάσῃ ἀπαρατήρητη ἡ ὀξὺμωρη δράση τοῦ Φιλίππου, νὰ πολεμήσῃ τὶς ἑλληνικὲς πόλεις, νὰ ἐνώσῃ ὅμως τὴν Ἑλλάδα καὶ ἡ περιπλάνηση τοῦ Ἀλεξάνδρου στὴν Αἴγυπτο καὶ Μικρὰ Ἀσία, ἕως τὸν Ἰνδὸ ποταμὸ καὶ τὸν Ὑφαση, τὸν τελευταῖο δάκτυλο τῆς Πενταποταμίας (σημ. Punjab), σὲ μιὰν ἐκστρατεία ἡ ὁποία ἔδωσε μυθικὲς διαστάσεις στὴν ἑλληνικὴ ὑπεροχή, ἔτσι ὥστε ἡ Ἀθήνα, ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Μεσόγειος καὶ ἡ Μικρὰ Ἀσία, ἡ Ἀντιόχεια, ἡ Καισάρεια καὶ ἡ Πέργαμος καὶ ὁ Εὐξείνιος Πόντος νὰ γίνουν κέντρα παιδείας, τέχνης καὶ φιλοσοφίας, ὅχι πιά μὲ τὴν μέθοδο τοῦ ἀποικισμοῦ ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν διαρκῆ μετακίνηση ἀνθρώπων πρὸς ἄγνωστες στεριανὲς καὶ θαλασσινὲς κατευθύνσεις, γιὰ νὰ ἀσκήσουν ἐμπόριο, νὰ ἀκούσουν φιλοσόφους, νὰ μεταδώσουν ἰδέες καὶ ἱκανότητες, νὰ κερδίσουν χρήματα, νὰ διακριθοῦν, καὶ ὅ,τι ἄλλο ὀνειρεύεται κανεὶς, καὶ νὰ ἔχουν τὴν αἴσθησις ὅτι κατοικοῦσαν σὲ μιὰν ἀπέραντη ἑλληνικὴ ἡπειρο, χωρὶς προφανῶς νὰ πιστεύουν ὅτι καὶ τὴν ἐξελλήνιζαν.

Ἐπάρχουν ἐδῶ, πίσω ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἐπιμονή μας γιὰ τὴν ἐγγραμματοσύνη, μερικὲς κρυφὲς πτυχὲς ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴν ἐπιτυχῆ ἀνάπτυξη καὶ ἐφαρμογὴ τοῦ ἀλφαβήτου. Οἱ πτυχὲς αὐτὲς εἶχαν σχέση μὲ αὐτὸ ποὺ τονίσαμε ἀρκετὲς φορὲς ἄλλοτε, ὅτι ἡ γραφὴ καθιστᾷ ὄρατό, χειροπιαστό, μόνιμο καὶ συγκεκριμένο, αὐτὸ ποὺ ὀνομάζουμε Λόγον. Ὁ ὁποῖος λόγος εἶναι ἤχος, ἄυλος, ἀόρατος, ἀπιαστος καὶ στιγμιαῖος. Μὲ δυὸ λόγια, φευγαλέος ἀέρας, ἤχος, ποὺ σχηματίζεται μὲ τὴν πίεση τῶν πνευμόνων στὴν τραχεῖα καὶ τὶς φωνητικὲς χορδὲς μας, ἀπευθύνεται ὅμως στὰ αὐτιά μας, καὶ μετατρέπεται τῶρα, μὲ τὸ ἀλφάβητο, σὲ μαγικὴ εἰκόνα, δηλ. σὲ ὀπτικὸ σύμβολο, σὲ πολλὰ ὀπτικὰ σύμβολα, ποὺ ἔχουν εἰδικὴ φωνητικὴ σημασία, ποὺ θὰ μᾶς τὴν διδάξῃ, θὰ μᾶς τὴν ἐξηγήσῃ δηλ., κάποιος, ποὺ θὰ γίνῃ σιγὰ-σιγὰ, ὁ Δ ἄ σ κ α λ ο ς. Ὁ φυσικὸς Λόγος ὅμως δὲν διδάσκει-

ται στὸ σχολεῖο ἀλλὰ στὸ σπίτι, καὶ εἶναι ἔμφυτος στὸν ἄνθρωπο: εἶναι τὸ κλάμχ τοῦ μωροῦ, ἡ φωνὴ τῆς μητέρας, τοῦ πατέρα, τῆς οἰκογένειας καὶ ὅλων τῶν ἄλλων ποὺ βρίσκονται γύρω μας. Τελικὰ ὅμως ὁ Λόγος αὐτὸς εἶναι καὶ χαρά, λύπη, στενοχώρια, καὶ κατάφραση, ἄρνηση, βουβὸς καὶ φωναχτός, σκέψη καὶ συναίσθημα καὶ ὅ,τι ἄλλο δημιουργεῖται κάθε στιγμή στὸ μυαλὸ ἢ τὴν ψυχὴ μας.

Οἱ Γραμματικοὶ μελετοῦν τίς συνενώσεις αὐτὲς τῶν φθόγγων καὶ τῶν γραμμάτων, γιὰ τίς ὁποῖες οἱ ὀμιλητὲς δὲν ὑποψιάζονται τίποτε, καὶ τίς βάζουν ρυθμικὰ στὴν σειρά γιὰ νὰ γίνουν λέξεις, φράσεις, πεζὸς λόγος ἢ στίχος ποιήματος, μιὰ ρητορικὴ σύνθεση καὶ ἐπίδειξη, ἢ ἓνας θρῆνος. "Ὅλα αὐτὰ εἶναι νέα καὶ σοβαρὰ προβλήματα, ποὺ ἔχουν σχέση μετὰ τὴν χρῆση τῶν γραμμάτων καὶ τῶν λέξεων, καὶ μετὰ τοὺς τρόπους τῆς μορφῆς καὶ συντήρησής τους. Ἡ κ τάλληλη χρῆση τῶν γραμμάτων συγκροτεῖ εὐηχες, εὐνόητες καὶ ὠραῖες λέξεις, ἐνῶ ἡ κατάλληλη διάταξη τῶν λέξεων συγκροτεῖ εὐηχητὴν, εὐνόητην καὶ εὐχάριστην φράση, καὶ τὸ σύνολο ὅλων αὐτῶν, ἀποτελεῖ τὸν ὠραῖο Λόγο. Ἡ ἀκατάλληλη ὅμως καὶ ἀδέξια χρῆση τῶν ἴδιων στοιχείων, δημιουργεῖ ἀντίθετα ἀποτελέσματα. Ἔτσι καταλαβαίνουμε τί εἶναι ἡ ρητορικὴ τέχνη, ποιὸς εἶναι ὁ καλὸς καὶ ἱκανὸς ρήτορας καὶ ποιὸς ὁ καλὸς καὶ κακὸς δάσκαλος τῆς ρητορικῆς καὶ δάσκαλος γενικά.

Ἐπάρχει καὶ ἡ καθαρὰ τεχνικὴ παρουσίαση τοῦ Λόγου, δηλ. ἡ ὀπτικὴ παρουσίασή του, ἡ καταγραφὴ του, ἢ τὸ γρατσοῦνισμα, μπογιάτισμα ἢ χάραξη, μετὰ κάποιο κατάλληλο γιὰ τὴν κάθε περίπτωσιν, αἰχμηρὸ ἢ ὄχι, ἐργαλεῖο, ἔτσι ὥστε νὰ βλέπουμε μετὰ τὰ μάτια μας τὰ ἀποτελέσματα, ὅποτε τὰ χρειαστοῦμε. Ἐέρουμε σήμερον ὅτι, στὴν ἀρχή, χάραζαν τὰ γράμματα τὸ ἓνα κοντὰ στὸ ἄλλο καὶ τίς λέξεις κολλητὲς τὴν μιὰ κοντὰ στὴν ἄλλη χωρὶς νὰ τίς χωρίζουν, ἐπειδὴ δὲν εἶχαν ἀκόμῃ καταλάβει ὅτι ὁ Λόγος ἔχει ὑποδιαίρεσεις ποὺ ἐκφράζουν τίς διάφορες ὀψεις τῶν πραγμάτων καὶ τῆς ζωῆς μας: ἄλλο εἶναι τὸ δένδρο καὶ ἄλλο τὸ ζῶο, ἄλλο τὸ τρέχω καὶ ἄλλο τὸ καλός, κακός, πράσινος, καὶ ἄλλο σημαίνει τὸ τοῦ δένδρου, τὰ δένδρα, ἔτρεχα, ἔτρεχεσ κτλ., καὶ

οὕτω καθεξῆς. Ὅλα αὐτὰ εἶναι προβλήματα, πού ὁ Πλάτωνας ἀκόμα, δὲν τὰ ὑποψιάζοταν, καὶ ἦταν πρῶτος ὁ μαθητῆς του, ὁ Ἀριστοτέλης, πού ἄρχισε νὰ τὰ ὑποψιάζεται, ὅπως φαίνεται στίς *Κατηγορίες* του, πού εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ πρῶιμα μικρότερα ἔργα του, στὸ ὁποῖο ἀσχολεῖται γιὰ πρώτη φορά μὲ τὴν λέξη καὶ τὸν Λόγο. Λέει δηλ. (στὸ κεφ. 1α, 16 κέ) ὅτι «τῶν λεγομένων τὰ μὲν κατὰ συμπλοκὴν λέγεται, τὰ δὲ ἄνευ συμπλοκῆς τὰ μὲν οὖν κατὰ συμπλοκὴν, οἷον ἄνθρωπος τρέχει, ἄνθρωπος νικᾷ· τὰ δὲ ἄνευ συμπλοκῆς, οἷον ἄνθρωπος, βοῦς, τρέχει, νικᾷ», ὅπου ἔχουμε ἀμέσως τὸν ὀρισμὸ τῆς λέξης καὶ τῆς φράσης.

Λίγο ὕστερα ὅμως (1β, 25 κέ) ἐπεξηγεῖ ποιά εἶναι τὰ «κατὰ μηδεμίαν συμπλοκὴν λεγόμενα», δηλ. τὴν ὕπαρξη καὶ φύση τῶν λέξεων, καθὼς καὶ τὴν σημασίαν τους. «Τῶν κατὰ μηδεμίαν συμπλοκὴν λεγομένων ἕκαστον ἤτοι οὐσίαν σημαίνει ἢ ποσὸν ἢ ποιόν, κτλ.», καὶ ἐπεξηγεῖ ὅτι «οὐσία μὲν, οἷον ἄνθρωπος, ἕππος, ποσὸν δέ, οἷον δίπηχυ», ὅπου βλέπουμε ἐδῶ καὶ τὸν πρῶτο προσδιορισμὸ τῶν οὐσιαστικῶν, τοῦ (ἀριθμητικοῦ) ἐπιθέτου, κλπ.

Στὸ μεταξὺ, οἱ χαρακτες τῶν λέξεων στὰ μάρμαρα καὶ οἱ χρωματιστὲς μὲ τὰ πινέλα ἢ μὲ ὀτιδήποτε ἄλλο, ἔγραφαν τίς λέξεις μόνο μὲ ἓναν τρόπο, δηλ. μὲ μεγάλα κεφαλαῖα γράμματα, ὅλες χωρὶς ἐνδιάμεσα διαστήματα, ἐνωμένες. Τὰ μικρὰ γράμματα δὲν ὑπῆρχαν ἀκόμα, ὅπως δὲν ὑπῆρχαν οὔτε πνεύματα, οὔτε ὀξεῖες, βαρεῖες καὶ περισπωμένες, οὔτε καὶ σημεῖα στίξης, κόμματα, τελεῖες, ἄνω τελεῖες κτλ., πού καὶ αὐτὰ δημιουργήθηκαν ἀργότερα.

Δὲν ὑπῆρχαν ἐπίσης ποικιλίαι γραφικῆς ὕλης. Ἡ πρώτη μνημόνευση γραφῆς στὸν Ὅμηρο γίνεται στὸ Η τῆς Ἰλιάδας, ὅταν οἱ Ἀχαιοί, δηλ. οἱ Ἕλληνες, βρέθηκαν στὴν ἀνάγκη νὰ διαλέξουν ἓναν ἥρωα, γιὰ νὰ μονομαχήσῃ μὲ τὸν τρωαδίτη Ἐκτορα, καὶ ἡ ἐπιλογή ἔπρεπε νὰ γίνῃ μὲ κλήρωση, ἀπὸ τοὺς ἐννιὰ πού προθυμοποιήθηκαν. Ἐκεῖ λοιπὸν ὁ

καθένας κάμνει ένα σημάδι, (έσημήναντο) σὲ ένα ἀντικείμενο, ποὺ ὁ ποιητῆς τὸ δηλώνει ὡς «κ λ ῆ ρ ο ν», δηλ. τὸ σημάδεψαν, ρῆμα ποὺ εἶναι ἀσαφές, ὅπως εἶναι ἀσαφῆς καὶ ἡ λέξις σ ῆ μ α, ποὺ χρησιμοποιεῖται παρκατάτω (189), ὅταν ὁ Αἶαντας ἀναγνωρίζει τὸ σημάδι ποὺ ἔκαμε ὁ ἴδιος: «γνῶ δὲ κλήρου σ ῆ μ α ἰ δ ῶ ν».

Εἶναι φανερὸ ὅτι τὸ σημάδι αὐτό, τὸ σ ῆ μ α, δὲν σημαίνει ἀναγκαστικὰ γράμμα (τοῦ ἀλφαβήτου), εἶναι ὅμως πιθανόν, ἡ λέξις νὰ περιλαμβάνει καὶ αὐτὴν τὴν σημασία, ἀν κρίνουμε ἀπὸ τὴν χρῆση τῆς φράσης «σ ῆ μ α τ α λ υ γ ρ ά», δηλ. σημάδια λυπητερά, θανατερά, ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ ἴδιος ὁ ποιητῆς στὴν περιγραφή μιᾶς πραγματικῆς ἐπιστολῆς τῆς ἐποχῆς, ἡ ὁποία φαίνεται νὰ ἦταν γραμμένη σὲ ἕναν «π ἰ ν α κ α π τ υ κ τ ὀ ν», δηλ. σὲ μιὰν «π λ ά κ α δι π λ ω τ ῆ», ποὺ μπορούσε δηλ. νὰ διπλωθῆ, ὅπως εἶναι σήμερα τὸ τάβλι, καὶ νὰ περιέχῃ ἕνα μαλακὸ ὕλικό, π.χ. κερὶ, πάνω στὸ ὁποῖο μπορούσε νὰ χαράξῃ κανεὶς κάτι καὶ νὰ τὸ ἀλλάξῃ ἀργότερα. Τὸ ὁμηρικὸ κείμενο λοιπὸν περιγράφει ὅτι πρόκειται γιὰ ἕνα συνοδευτικὸ γράμμα ποὺ δίνει στὸν ὠραῖο Βελερεφόντη, γιὸν τοῦ Γλαύκου καὶ ἐγγονὸν τοῦ Σίσυφου, ὁ Προῖτος, βασιλιάς τῆς Τίρυνθας. Αὐτόν, τὸν ἐρωτεύθηκε ἡ γυναίκα τοῦ Προίτου, καὶ ἐκεῖνη τὸν διέβλε στὸν σύζυγό της, ἐπειδὴ ἀρνήθηκε τὸν ἐρωτά της. Ὁ Προῖτος δὲν θέλησε νὰ τὸν σκοτώσῃ, καὶ τὸν ἔστειλε στὴν Λυκία, δίνοντάς του τὴν ἐπιστολή, τὴν ὁποία ὁ ποιητῆς περιγράφει ὡς ἐξῆς (Z 168 κέ.): «π ἔ μ π ε δ ἔ μ ι ν Λ υ κ ἰ ἠ ν δ ε, π ὀ ρ ε ν δ' ὀ γ ε σ ῆ μ α τ α λ υ γ ρ ά, / γ ρ ά ψ α ς ἔ ν π ἰ ν α κ ι π τ υ κ τ ῶ θ υ μ ο φ θ ὀ ρ α π ο λ λ ά», δηλ. τὸν ἔστειλε στὴν Λυκία ἐφοδιάζοντάς τον ὅμως (δὲ) μὲ λυπητερά σημάδια, ποὺ τὰ χάραξε στὴν διπλωτὴ πλάκα, πολλὰ θανατερά λόγια.

Ἐδῶ, οἱ καίριες λέξεις εἶναι τὰ «λ υ γ ρ ά κ α ἰ θ υ μ ο φ θ ὀ ρ α σ ῆ μ α τ α», καθὼς καὶ τὰ γ ρ ά ψ α ς, καὶ «ὀ π τ υ κ τ ὀ ς π ἰ ν α ξ», γιὰ τὸν ὁποῖο μιλήσομε. Τὰ λ υ γ ρ ά σ ῆ μ α τ α ἀναφέρονται στὸ περιεχόμενον τοῦ γραπτοῦ μηνύματος, τὸ γ ρ ά ψ α ς δηλώνει ὅτι ὁ ποιητῆς ξέρει ὅτι μὲ κάποιο μυτερὸ ἀντικείμενο γρατσοῦνιζαν ἕνα ὕλικό, γιὰ νὰ χαράξουν τὰ σημάδια. Φυσικά, ὕστερα δίπλωναν τὸν «π τ υ κ τ ὀ ν π ἰ-

να κω), αυτό τὸ πλακοειδὲς διπλὸ ἐπίπεδο ἀντικείμενο· τὸ ὅτι δὲν τὸ σφράγισε πιθανῶς ὁ Προῖτος, προϋποθέτει ὅτι, καὶ αὐτὸς πού τὸ ἔστειλε καὶ αὐτὸς πού θὰ τὸ ἔπαιρνε, δὲν ἤξεραν γράμματα καὶ δὲν φοβοῦνταν ὅτι κάποιοι ἄλλοι θὰ μποροῦσαν νὰ γράφουν καὶ νὰ διαβάζουν.

Νομίζω ὅτι ἐδῶ θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ μνημονεύσω ἓνα μοναδικὸ εὔρημα τῶν γερμανικῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ὀλυμπίας, πρὶν ἀπὸ κάπου 40 χρόνια, πού εἶναι ἓνα κύπελο, σὰν ἓνα φλυτζάνι τοῦ τσαγιοῦ, πού ἔχει χαραγμένες στὴν κυκλικὴ ἐξωτερικὴ βάση του, τὴν κυκλικὴ καὶ συνεχόμενη γραφὴ ΦΕΙΔΙΟΕΜΙ, πού ἀποτελεῖ τὴν μόνη αὐτόγραφη ὑπογραφὴ ἑνὸς μεγάλου καλλιτέχνη, ἐπειδὴ τὸ Ο ἀντιστοιχεῖ μὲ ΟΥ καὶ τὸ Ε μὲ Η ἢ ΕΙ, καὶ θὰ διαβαστῆ Φειδίου εἰμί, ὅπου ἡ φράση δηλώνει ὅτι τὸ φλυτζάνι λέει: «ἀνήκω στὸν Φειδίᾳ».

Εἶναι φυσικὸ ὅτι ὅλα αὐτὰ τὰ προβλήματα, ἀλλὰ καὶ ὅσα παραλείπουμε, δηλ. ἡ ἀναζήτησις τῶν κατὰλληλων ὑλικῶν, τῶν πιὸ εὐχρηστων ἀπὸ τὰ μάρμαρα καὶ τὰ μέταλλα, τῶν πιὸ εὐπρόσιτων σὲ ὅλους, δηλ. τῶν πιὸ φτηνῶν, τῶν πιὸ εὐκόλων στὴν ἀνεύρεση, ὅπως ἔγιναν σύντομα οἱ πάπυροι, προάγγελοι τοῦ χαρτιοῦ, τὸ ὁποῖο ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ἡ πιὸ διαδεδομένη πρώτη ὕλη γραφῆς, ἀλλὰ καὶ τῶν περγαμηνῶν, δηλ. ἐπεξεργασμένων δερμάτων, πού ἀναπτύχθηκαν στὴν Πέργαμο τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἡ ὁποία ἀνταγωνίστηκε γιὰ μερικοὺς αἰῶνες τὴν Ἀλεξάνδρεια καὶ τὴν ἀλεξανδρινὴ Βιβλιοθήκη στὴν πνευματικὴ παραγωγὴ, ὅλα αὐτὰ λοιπὸν ἀποτελοῦν μέρος μόνο τῶν προσπαθειῶν τῶν ἀνθρώπων νὰ ἀξιοποιήσουν τὰ γράμματα μὲ κάθε δυνατὸν τρόπο: τὸ μ ε λ ά ν ι, ἡ π έ ν ν α δηλ. τ ὸ φ τ ε ρ ὸ (λατ. pinna = φτερό), ἀποτέλεσαν καὶ αὐτὰ μεγάλες ἐφευρέσεις, ὅπως μεγάλη ἐφεύρεση ὑπῆρξε καὶ ἡ καθυστερημένη τυπογραφία (15ος αἰ.) καὶ οἱ ἐπίσης καθυστερημένες, ραγδαῖες ὅμως, σύγχρονες μετεξελίξεις τῆς, μὲ τὶς γραφομηχανές, φωτοτυπίες, μαγνητοταινίες, φάξ, δηλ. τηλετυπίες, τοὺς ἠλεκτρονιστὲς — ἐννοῶ τοὺς ἠλεκτρονικοὺς ὑπολογιστὲς — καὶ ὅλες τὶς σύγχρονες καταγραφές τοῦ ἤχου καὶ τῆς εἰκόνας. Εἶναι, καὶ αὐτά, στὸ σύνολό τους, καὶ μὲ ὅσες ἀκόμα λεπτομέρειες χρειάζονται, ἓνα βασικὸ καὶ σπουδαῖο κεφάλαιο τῆς παιδείας μας,

πού πρέπει επίμονα και σύντομα νά καθιερωθῆ στὰ σχολεῖα μας, σὲ ὅλες τὶς βλαθμίδες, πάνω ἀπὸ τὸ ἐξατάξιο δημοτικόν.

Πρέπει νά προχωρήσουμε ὅμως πρὸς τὴν ἀπόδειξη τῆς ὑπεροχῆς τῆς ἑλληνικῆς ἐγγραμματοσύνης προβάλλοντας μερικὰ παραδείγματα ἐκλατινισμοῦ λαῶν τῆς Εὐρώπης, ἀγράμμκτων καὶ πολιτικὰ ἀνοργάνωτων, πού κατακτῆθηκαν ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους. Ἡ περίπτωση αὐτὴ ἀφορᾷ κυρίως τοὺς λαοὺς πού βρίσκονταν δυτικὰ ἀπὸ τὸν Ρῆνο καὶ τὶς Ἴβηρων, καί, φυσικά, τὸ σύνολο τῶν ἀρχαίων λαῶν τῆς Ἰταλίας, Κέλτες, Ὀμβρικούς, Ἐνετούς, Λίγυες κ.ἄ. (βλ. Στράβ. 216C). Ὅλοι αὐτοί, ἢ σχεδόν, — ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς Ἐτρούσκους καὶ τοὺς Ρωμαίους—, ἦταν πολιτικὰ καὶ πολιτιστικὰ ἀνοργάνωτοι, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς δύο τελευταίους, πού υἱοθέτησαν νωρὶς τὸ ἑλληνικὸ (κυμαϊκὸ) ἀλφάβητο καὶ διέδωσαν τὴν λατινικὴ γλῶσσα, ἐνῶ ἡ γλῶσσα τῶν Ἐτρούσκων διαβάζεται μὲν, δὲν εἶναι ὅμως κατανοητή.

Ἡ ὀργάνωση τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, ἡ διοίκηση καὶ ὁ στρατὸς προσεῖλκυν τοὺς ἐντόπιους νέους πού θὰ ἤθελαν νά σταδιοδρομήσουν ὡς στρατιῶτες ἢ νά ἐργασθοῦν, χάρη στὰ ἀνταλλάγματα πού πρόσφερε τὸ Κράτος. Αὐτοὶ τελικὰ μάθαιναν καὶ τὴν Κοινὴ λατινικὴ γλῶσσα τῆς ἐποχῆς. Προσθέτουμε ὅτι οὔτε φυλετικὲς διακρίσεις οὔτε ἐπιβολὴ λατινομάθειας ὑπῆρχε: μόνον ἡ ἀνάγκη εἶναι πάντα ἰσχυρότερη ἀπὸ ἐνδεχόμενες συναισθηματικὲς ἀναστολές. Εἶναι φυσικὸ ὅτι ἡ διάδοση τῆς λατινικῆς γλώσσας ἐπεκτεινόταν καὶ στὰ μέλη τῶν οἰκογενειῶν καὶ στοὺς ὀποιοῦσδήποτε ξένους, πού ἐντάσσονταν στὴν ρωμαϊκὴ τροχιά, ὅπως ἔγινε καὶ στὶς ΗΠΑ ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ αἰῶνα μας.

Ὡς πρὸς τὸν ρυθμὸ τῆς γλωσσικῆς ἀφομοίωσης, εὐλογο εἶναι νά ὑποθέσουμε ὅτι αὐτὸς πρέπει νά διέφερε σὲ κάθε περιοχῇ, φαίνεται ὅμως ὅτι ἦταν ἐντονότερος κάτω ἀπὸ τὸν Δούναβη καὶ πάνω ἀπὸ τὰ σύνορα τοῦ ἑλληνισμοῦ, δηλ. πάνω ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς Ἡπείρου, Μακεδονίας, καὶ Θράκης. Ἴσως ἓνα μέρος τῆς Θράκης, κάτω ἀπὸ τὸν Δούναβη καὶ πάνω ἀπὸ τὸν Αἴμο, γνώρισε ἐντονότερα τὸν ἐκλατινισμό, ἐξαιτίας τῆς ὑπα-

γωγῆς τῆς πάνω ἀπὸ τὸν Δούναβη Δακίας (Δάκοι ἢ Δακοὶ οἱ κάτοικοι) στοὺς Ρωμαίους ἀπὸ τὸν Τραϊανὸ στὰ 110 μ.Χ., ἡ ὁποία ἐκλατινίσθηκε τελείως, ὅπως δείχνει καὶ τὸ ὄνομα τῆς *Ρουμανίας*, καὶ ἡ ρουμανικὴ γλώσσα.

Εἶναι ὅμως χαρακτηριστικὸ ὅτι ὁ ἐκλατινισμὸς δὲν προχώρησε στὴν Μακεδονία καὶ τὸν ὑπόλοιπο ἐλλαδικὸ χῶρο, οὔτε στὰ νησιά καὶ τὴν Μικρὰ Ἀσία, τὴν Συρία καὶ τὴν Αἴγυπτο, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι καὶ ἡ Ἑλλάδα ἀποτελοῦσε στόχον τῶν Ρωμαίων ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ 3ου αἰ. π.Χ., ὅπως ἔδειξαν οἱ ἀπόπειρές τους ἐναντίον τῆς Μακεδονίας, ποὺ κατέληξαν στὴν μάχη τῆς Πύδνας μετὰ νίκη τοῦ Αἰμίλιου Παύλου (168 π.Χ.), καὶ τὴν καταστροφή τῆς Κορίνθου (146 π.Χ.) ἀπὸ τὸν Λεύκιο Μόμμιο, μετὰ συνέπεια τὴν ρωμαϊκὴ κυριαρχία σὲ ὅλην τὴν ἀνατολικὴ Μεσόγειο καὶ τὶς συνεχόμενες περιοχές, πιθανῶς δὲ καὶ τὰ γλωσσικὰ ὑπολείμματα στὶς βλάχικες γλωσσικὲς νησίδες τῆς Ἑλλάδας καὶ τῆς Βαλκανικῆς.

Μὲ αὐτὴν τὴν ἐπισήμανση, ἐπιθυμῶ νὰ τονίσω ὅτι, ὅπου ὑπῆρχε ἑλληνικὴ παιδεία, συνεχιζόταν ὁμαλὰ καὶ ἡ χρῆση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας καὶ κατέληξε σὲ ἑλληνικὲς διαλέκτους καὶ ἰδιώματα, ὅπως ἔγινε καὶ μετὰ τὰ ἑλληνικὰ ἰδιώματα τῆς Κάτω Ἰταλίας, ποὺ μνημονεύσαμε προηγουμένως.

Αὐτὸ ὅμως δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ ἰσχύη γιὰ πληθυσμοὺς καὶ ἔθνη ποὺ μιλοῦσαν διαφορετικὲς γλώσσες, οἱ ὁποῖες οὔτε εἶχαν γραφῆ, οὔτε ποτὲ διδαχθῆ, ὅπως ἦταν οἱ Κέλτες, Γαλάτες, Βέλγοι, Ἰβηρες, Δακοὶ καὶ ὅσοι ἄλλοι βρίσκονταν μακριὰ ἀπὸ τὴν ρωμαϊκὴ ἢ ἑλληνικὴ ἐπίδραση. Οἱ λαοὶ ἐκλατινίζονταν μετὰ ἀργὸν ρυθμὸ, καὶ μετὰ τὸν ἴδιο ρυθμὸ σχηματίζονταν αὐτοὶ καὶ οἱ ἐκλατινισμένες ἐθνικὲς γλώσσες, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἓνα μοναδικὸ γραπτὸ δίγλωσσο κείμενο τοῦ 842 διασώζει τὸ πρῶτο δεῖγμα τῆς ἀρχαίας γαλλικῆς γλώσσας, ἐνῶ τὸ ἄλλο εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ παλιὰ τῆς γερμανικῆς.

Τὰ κείμενα αὐτὰ σώζονται μαζί, ἔχουν τὸ ἴδιο περιεχόμενο, καὶ ὀνομάζονται «Οἱ ὅ ρ κ ο ι τ ο ὕ Σ τ ρ α σ β ο ὄ ρ ο υ» (*Les serments de Strasbourg*), καὶ διασώζουν πράγματι τὸν ὄρκο ποὺ ἔδωσαν, στοὺς Γερμανοὺς καὶ Γάλλους πληρεξουσίου, δύο ἀπὸ τοὺς τρεῖς ἐγγονοὺς

τοῦ Καρλομάγνου στὸ Στρασβοῦργο. Καὶ φυσικά, ἀποτελοῦν μιὰν ἀπόδειξη ὅτι οἱ τοπικὲς γλῶσσες ἄρχισαν τότε πιά νὰ διαμορφώνωνται, καὶ νὰ χρησιμοποιοῦνται, ἐπίσης ἀντὶ γιὰ τὰ Λατινικά, ὅπως ἴσχυε ὡς τότε.

Ὡς πρὸς τὸν ἑλληνικὸ χῶρο, πρέπει νὰ ὑπενθυμίσουμε ἐδῶ ὅτι μὲ τὸν ἐκλατινισμό τῆς Βαλκανικῆς ἕως τὰ σύνορα τῆς Μακεδονίας, ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω, ὁ ἰσχυρότερος μετὰ τὸν Διοκλητιανὸ καὶ τὸν Μέγαν Κωνσταντῖνον Βαλκάνιος αὐτοκράτορας, ὁ Ἰουστινιανός, ποὺ καταγόταν ἀπὸ τοὺς Σκούπους, δηλ. τὰ Σκόπια, τῆς τότε Παιονίας, ἐξέδιδε τὴν νομοθεσίαν του, τὶς *Digestae*, στὸ ἀ' μισὸ τοῦ 6 αἰ. στὰ λατινικά, καὶ μόνο τὴν τελευταία, τὶς *Νεαρές* (*Νεαράι*), τὶς ἐξέδωσε στὴν κοινὴ ἑλληνικὴ τῆς ἐποχῆς, καὶ τὸ ὁμολογεῖ, σὰν νὰ αἰσθανόταν ἔνοχος, μὲ τὰ ἐξῆς λόγια (*Νεαράι* 7, κεφ. 1): «διόπερ... οὐ τῆ πατρίω φωνῆ (δηλ. στὰ λατινικά) τὸν νόμον συνεγράψαμεν ἀλλὰ ταύτη δὴ τῆ κοινῆ τε καὶ ἐλλάδι, ὥστε ἅπασιν αὐτὸν εἶναι γνώριμον», δηλ. γι' αὐτὸν τὸν λόγο δὲν ἔγραψα τὸν νόμο αὐτὸν στὴν πατρικὴ μου γλῶσσα, ἀλλὰ σ' αὐτὴν τὴν λαϊκὴ ἑλληνικὴ, γιὰ νὰ τὸν καταλαβαίνουν ὅλοι.

Νομίζω ὅμως ὅτι θὰ ἦταν κρίμα νὰ μὴν μνημονεύσουμε, μέσα σ' αὐτὰ τὰ συμφραζόμενα γιὰ τὴν ἀξία τῆς ἑλληνικῆς ἐγγραμματοσύνης, καὶ τὸ μεγάλο ἐπίτευγμα τῶν Θεσσαλονικέων ἀδελφῶν Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου, νὰ μεταφράσουν ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα στὴν σλαβικὴ ὅλα τὰ ἱερά βιβλία, λειτουργικὰ καὶ βασικά (Παλαιὰ καὶ Καινὴ Διαθήκη), καὶ τὴν τεράστια ὑπηρεσία ποὺ πρόσφερε αὐτὴ ἡ ἑλληνικὴ πρωτοβουλία σὲ ὅλους τοὺς σλαβικοὺς λαούς. Γιὰ τὴν μετάφραση δὲν χρειάζοταν μόνο ἡ γνώση τῆς γλῶσσας ἀλλὰ καὶ ἡ γραμματικὴ τακτοποίησή της, καθὼς καὶ ἡ προσαρμογὴ της πρὸς τὸ ἑλληνικὸ ἀλφάβητο, ἢ μᾶλλον τὸ ἀντίθετο, ποὺ ἐφαρμόσθηκε κιόλας, δηλ. ἡ προσαρμογὴ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου πρὸς τὶς φωνητικὲς ἀνάγκες τῆς γραπτῆς διατύπωσης τῆς σλαβικῆς γλῶσσας. Ἐπαναλήφθηκε δηλ. ἐδῶ αὐτὸ ποὺ ἐπισημάναμε στὴν ἀρχή, γιὰ τὴν προσαρμογὴ τοῦ φοινικικοῦ ἀλφαβήτου πρὸς τὶς ἀνάγκες τῆς ἑλληνικῆς γλῶσσας.

Ἔτσι, οἱ Σλάβοι, οἱ ὁποῖοι μὲ τὶς ἐπιδρομὰς τους πρὸς τὸ τέλος τοῦ 6ου αἰ. (ἐπὶ Μαυρικίου), παρέσυραν τὸν ἐκλατινισμό τῆς περιοχῆς καὶ τὸν

ἀντικατέστησαν, χωρίς νά τὸ ἐπιδιώξουν, μὲ τὴν δική τους γλώσσα, ἀπέκτησαν συγχρόνως καὶ τὴν γραπτὴ μορφή της, ὥστε καὶ νά τὴν χρησιμοποιοῦν γιὰ τὴν κατανόηση τῆς θρησκείας τους καὶ γιὰ τὴν ἐκπαίδευσή τους.

Κύριε Πρόεδρε τῆς Δημοκρατίας,

Ἐλπίζω ὅτι ἡ ἐκτεταμένη αὐτὴ θεώρηση ἔχει ἀμβλύνει κάπως τὶς ἀπαισιόδοξες ἀνησυχίες μὲ τὶς ὁποῖες ξεκινήσαμε, μὲ τὴν προϋπόθεση ὅτι οἱ σύγχρονοι Ἕλληνες, καὶ κυρίως ὅσοι ἀσκοῦν ἐξουσία, θελήσουν νά ἀξιοποιήσουν τὶς δυνάμεις ποὺ διαθέτουμε, ὥστε νά γίνωνται ἀποτελεσματικὲς καὶ γόνιμες οἱ προσπάθειές μας. Κρίνοντας ἀπὸ τὶς νέες δυνάμεις ποὺ συγκεντρώνουμε στὴν Ἀκαδημία, μπορῶ νά πῶ ὅτι εἶμαι αἰσιόδοξος, περισσότερο αἰσιόδοξοι ὅμως νομίζω ὅτι μποροῦμε νά εἴμαστε ὅλοι ἀπὸ τὶς νέες ἀξιοπρόσεκτες ἀρσενικὲς καὶ θηλυκὲς δυνάμεις, ποὺ κάθε τόσο ἐμφανίζονται στὸ προσκήνιο. Ἄς ἔχουμε ὅμως ὑπόψη μας ὅτι εἶναι ἐπιβεβλημένο, τὶς καλύτερες νά πρέπει νά τὶς ἀναζητοῦμε κιόλας. Τὸ εὐχομαι εἰλικρινῶς.

Εὐχαριστῶ.